

FORSKNING

De siste årene har hovedvekten av den kliniske forskningen hos oss vært på ADHD og rus, men også andre tema blir tatt opp, som mentaliseringsbasert behandling (MBT), behandling av pengespillavhengighet og forebygging av «drop out» i behandling. Et viktig mål med forskningen har vært å forbedre diagnostiseringsmetodene og behandlingen for våre pasientgrupper. Forskningsprosjektene har skjedd i nært samarbeid med det kliniske personalet og pasientene.

Her følger en kort beskrivelse av forskningsaktiviteten og de viktigste publikasjonene fra ADHD-prosjektet.

Prosjekt Rus og ADHD – Tittel: Rusmiddelavhengighet og ADHD-Screening, diagnostisering og behandling: Et internasjonalt multisenterstudie (ICASA)

Dette er tittelen på hovedprosjektet. De ulike delprosjektene blir beskrevet under, med hver sine problemstillinger og publikasjoner. Man kan tenke seg en tidslinje i delprosjektene, der det har vært naturlig å starte ut med målemetodene og forekomsten av ADHD, for så se på hvilke tilleggsvansker denne komorbide gruppen sliter med. Til slutt blir det viktig med et forskningsmessig fokus på behandling av ADHD og rusgruppen.

Som prosjektet har vist, er ADHD sterkt underdiagnostisert og til dels ubehandlet før våre pasienter kommer til oss. Det reises spørsmål om pasientene kunne fungert bedre, og kanskje også hatt et mindre omfattende rusproblem, hvis hjelpeapparatet hadde fungert bedre, og fanget dem opp i en tidligere fase i livet.

Hovedansvarlig: Forskningssjef Arvid Skutle og psykologspesialist/dr. psychol Eli Torild Hellandsjø Bu

Bakgrunn: Attention Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD) er en underdiagnostisert tilleggslidelse og kompliserende faktor for personer med rusmiddelavhengighet. Prosjektets mål har vært

- å få frem pålitelige tall og gode målemetoder for denne dobbeltdiagnosegruppen
- å se på hvilke tilleggsvansker gruppen sliter med
- å gå tilbake i tid for å se hvilke tidlige risikofaktorer som kjennetegner gruppen
- å se på hvilke behandlingsmetoder som benyttes og hvilke behandlingsresultater man oppnår for denne gruppen

Sentrale kjennetegn ved ADHD er redusert konsentrasjon, rastløshet og impulsivitet registrert før 7-årsalderen. Ubehandlet ADHD i ulik grad og i ulik form kan følge en gjennom store deler av livet, selv om hyperaktiviteten avtar hos mange.

Forekomsten av ADHD blant rusmiddelavhengige har vist seg å variere mellom 15 og 30 %, basert på amerikanske studier. Mangel på europeiske studier, samt metodiske svakheter i tidligere studier er bakgrunn for at Bergensklinikkene deltar i et internasjonalt prosjekt med rusklinikker fra 13 land (fra Europa, samt USA og Australia), kalt "The International ADHD Substance use Prevalence study" (IASP).

Forskere ved Bergensklinikkene er medforfattere på en rekke nasjonale og internasjonale publikasjoner fra prosjektet som du finner under. Beskrivelsene er oppdelt tematisk, med delprosjekt 1-6. For de som er interessert i å lese publikasjonene, følg lenkene. De fleste planlagte artiklene fra hovedprosjektet er publiserte, og er presentert under. Men det arbeides også med nye publikasjoner fra det innsamlede datamaterialet, som er ganske unikt.

Prosjektet har vært internasjonalt organisert av forskningsnettverket ICASA, se lenke: <http://www.adhdandsubstanceabuse.org/about-icasa>

Når det gjelder publisering fra et slikt internasjonalt multisenterstudie, har forskningsgruppen vært enige om at alle internasjonale resultater skal publiseres i internasjonale tidsskrift. Nasjonale resultater har man kunnet publisere i nasjonale tidsskrift. Når det gjelder finansiering har vært land eller senter hentet inn egne midler for gjennomføringen av prosjektet. For den norske delen har vi fått midler fra KORFOR, Regionalt kompetansesenter for rusmiddelforskning i Helse Vest.

Delprosjekt 1: Metode og praktisk gjennomføring

HVORDAN GJORDE VI DET?

Tidligere studier har vist store variasjoner i metoder og forekomsttall for den komorbide pasientgruppen ADHD og rusmiddelavhengighet. Når ulike målemetoder blir brukt overfor ganske så ulike pasientgrupper, er det ikke unaturlig at anslaget av ADHD blant rusmiddelavhengige har variert stort.

Det har vært en stor utfordring å få flere store internasjonale forskningssentra og rusklinikker til å samarbeide om prosjektet. Utvelgelse av klinikker og pasienter for deltagelse ble organisert av ICASA-gruppen. En felles metode for screening og diagnostisering ble gjennomført i alle deltagende land, og er således det første større internasjonale prosjektet med en felles og standardisert metode for kartlegging av ADHD og rus.

For mer informasjon om prosjektets metode, se beskrivelsen som er publisert i tidsskriftet "International Journal of Methods in Psychiatric Research" med referanse:

- The International ADHD in Substance Use Disorders Prevalence (IASP) study: background, methods and study population. *Int J Methods Psychiatr Res* 2013 Sep. Epub 2013 sep 11. PMID: 24022983. Se lenke: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24022983>

Delprosjekt 2: ADHD og rusmiddelavhengighet

HVOR VALID ER SCREENINGINSTRUMENTET ASRS TIL Å AVDEKKE ADHD?

I fagfeltet diskuteres det om ADHD har vært både over- og underdiagnostisert, og mange retter kritikk mot en overdreven medisinerings av gruppen. Prosjektet hadde som mål søke svar på hvor omfattende problemet er i praksis, hos ruspasienter i behandling, i en rekke land og institusjoner.

Målet har vært

- å kartlegge omfanget av dobbeltdiagnosen rusmiddelavhengighet og ADHD, og i kombinasjon med andre typer av psykiske helseproblemer.
- å teste validitet og kvalitet til asrs-v1.1. som er et kort screeningsinstrument for ADHD. Målet har vært å teste instrumentet under mest mulig standardiserte og like betingelser, for å få et internasjonalt basert og pålitelig måleresultat.

Resultat fra screening ble sammenlignet med resultater fra omfattende diagnostisering for de samme pasientene ved bruk av "Conners 'ADHD diagnostic interview for dsm-iv (CAADID)". Resultatet basert på våre nasjonale tall viste at sensitiviteten til asrs-v1.1 var 94 %: mer enn ni av ti rusmiddelavhengige pasienter med ADHD ble oppdaget. Spesifisiteten var 59 %: seks av ti rusmiddelavhengig pasienter uten ADHD ble korrekt identifisert. De positive og negative prediktive verdier var på henholdsvis 68 % og 91 %.

De norske resultatene tyder på at nesten hver tredje rusmiddelavhengig pasient også lider av ADHD, et funn som understreker behovet for pålitelig screening og vurdering. Her kommer ASRS-v1.1 inn, et kort (6 spørsmål) skjema, lett å håndtere i en travel klinisk setting, og som oppdager de fleste rusmiddelavhengig pasienter med en ekte ADHD.

En positiv screening kan i neste omgang følges opp med deler av CAADID, eller DIVA, et annet mye brukt instrument for ADHD. Differensialdiagnostiske vurderinger kan da gjøres, også for å avklare falsk positiv screeningresultat og undersøke hvilke andre psykiske vansker som kan forklare ADHD-lignende symptomer, herunder bipolare lidelser, traumer og ulike personlighetsforstyrrelser.

For mer informasjon: Publikasjoner fra denne delen av prosjektet er fra Drug and Alcohol and Dependence, samt Tidsskrift for Norsk Psykologforening:

- Variability in the prevalence of adult ADHD in treatment seeking substance use disorder patients: results from an international multi-center study exploring DSM-IV and DSM-5 criteria. *Drug Alcohol Depend*, 2014 Jan 1;134():158-66. Epub 2013 okt 5. PMID: 24156882. Se: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed?Db=pubmed&Cmd=ShowDetailView&TermToSearch=24156882>
- Validity of the Adult ADHD Self-Report Scale (ASRS) as a screener for adult ADHD in treatment seeking substance use. *Drug Alcohol Depend*. 2013. Vol 132,, nr 3: pp. 587-596.

Se lenke: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0376871613001385>

- Forekomst av AD/HD blant pasienter i behandling for rusmiddelavhengighet. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 48, nr 9, 863-868. Se lenke:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=151378&a=3

- Validering av AD/HD screeninginstrumentet ASRS-v1.1 i forhold til pasienter i behandling for rusmiddelavhengighet. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 49, nr 11, 1067-1073. Se lenke:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=277894&a=3

Delprosjekt 3: ADHD i et livsperspektiv

HVILKE TIDLIGE RISIKOFAKTORER I OPPVEKSTEN HENGER SAMMEN MED ADHD?

ADHD kan være en alvorlig risikofaktor for tidlig utvikling av rusmiddelavhengighet. Det er stor overrepresentasjon av personer med ADHD blant rusmiddelavhengige sammenlignet med ikke-kliniske utvalg. Dessuten kan ubehandlet ADHD vanskeliggjøre og føre til større grad av "«drop out»" i rusbehandling. Tidlig identifisering og behandling av ADHD er viktig for å kunne forebygge utviklingen av rusmiddelavhengighet. Valide og korte screening- og diagnoseverktøy er sentralt i dette arbeidet.

Pasienter med et rusproblem har ofte en problematisk forhistorie. Spørsmålet er om ruspasienter med ADHD i tillegg har gjort dem enda mer sårbar sammenlignet med ruspasienter uten ADHD. Kunne man allerede på et tidlig tidspunkt i livet se tydelige tegn på ADHD-relatert atferd? Hvilke ringvirkninger fikk slike vansker, i forhold til tidlig utvikling, temperament, og skole? I hvilken grad fikk de hjelp for dette? Hva med selvmedisinering med bruk av narkotiske stoffer?

Et mål har derfor vært å undersøke hvilke komplikasjoner ADHD i barndom og ungdomstid har hatt for

- sosial og psykologisk fungering,
- i forhold til utvikling i tidlig barndom,
- problem med temperament,
- fungering i skolen,
- og utsatthet for psykologiske traumer, sykdom og ulykker.

De fleste av pasientene som fikk diagnosen ADHD i prosjektet, var tidligere ubehandlet for sin ADHD. Våre resultater viste at rusmiddelavhengige med ADHD, sammenlignet med de uten ADHD, hadde betydelig senere utvikling i tidlig barnealder, slet betydelig mer med temperament og utagering, hadde større problemer i skolen, og var mer utsatt i forhold til psykologiske og fysiske traumer og var betydelig mer ulykkes-utsatt. Resultatet understreker behovet for tidlig avdekking og hjelp for ADHD, på helsestasjon, i barnehage og skole, og i spesialisthelsetjenesten.

Utbredelsen av ADHD blant pasienter med rusmiddellidelse er betydelig. Erfaringer har vist at ADHD ikke alltid blir oppdaget tidlig nok, og kan således bidra til utviklingen av et rusproblem eller forsterke et pågående rusproblem.

For mer informasjon:

- «Se meg, i tide»: ADHD som tidlig risikofaktor for rusmiddelmisbruk – en sammenlignende studie. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, Vol 51, nummer 4, side 286-292. Se lenke:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=419207&a=2

- Early developmental, temperamental and educational problems in ‘substance use disorder’ patients with and without ADHD. Does ADHD make a difference? *Addictive Behaviors Reports*, Volume 2, December 2015, Pages 13–18. Se lenke

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S235285321500005X>

Delprosjekt 4: ADHD, komorbiditet og multiple vansker

HVILKE ANDRE PSYKISKE VANSKER HAR ADHD & RUS-GRUPPEN?

Tidligere forskning har vist rusmiddelavhengige ofte har omfattende psykiske tilleggslidelser. Prosjektet så langt har vist at mange av våre ruspasienter sliter med ADHD i tillegg. Men det har vært lite informasjon om hvilke tilleggslidelser som dobbeltdiagnosegruppen "rus og ADHD" sliter med ut over dette. Det er med andre ord spørsmål om de har multiple psykiske vansker, herunder alvorlige personlighetsforstyrrelser og andre psykiske plager. Vår forskning bekrefter dette.

For mer informasjon, se våre publikasjoner:

- Psychiatric comorbidity in treatment-seeking substance use disorder patients with and without attention deficit hyperactivity disorder: results of the IASP study. *Addiction* 2014 Feb;109(2):262-72. Epub 2013 nov 20. PMID: 24118292. Se lenke:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed?Db=pubmed&Cmd=ShowDetailView&TermToSearch=24118292>

- Risk factors for borderline personality disorder in treatment seeking patients with a substance use disorder. Artikkelen er publisert i *European Addiction Research*, 2014/2015. Se lenke: <http://www.karger.com/Article/Abstract/371724>

Resultatene viste at tre fjerdedeler av denne komorbide gruppen også hadde alvorlige psykiske tilleggsvansker. De vanligste vanskene var personlighetsforstyrrelser, depresjon og hypomane trekk. Differensialdiagnostiske vurderinger er viktig, spesielt i forhold til andre lidelser med til dels overlappende symptomatologi. Er det ADHD, eller kan uro og rastløshet som observeres knyttes til andre psykiske lidelser? Det er også fullt mulig at samme person både kan ha ADHD, ha hypomane trekk, og i tillegg slite med en personlighetsforstyrrelse.

Delprosjekt 5: ADHD og varighet: Fra barn til voksen med ADHD

HVILKEN BETYDNING HAR ULIKE UNDERTYPER AV ADHD?

Fagfolk har diskutert om ADHD er en livslang lidelse, eller om det er deler av lidelsen som endres i overgangen fra barnealder til voksenlivet. Hvor mange med ADHD som barn har fremdeles denne lidelsen som voksen, blant våre ruspasienter? Er det slik at impulsiviteten og hyperaktiviteten blir redusert med årene? Hva med konsentrasjonsvanskene?

Målet med dette delstudiet har vært

- å se på i hvilken grad og på hvilken måte ADHD-symptomer i barndommen vedvarte inn i voksen alder for et utvalg med rusmiddelavhengige pasienter.

Dette var en del av et internasjonalt multisenter-studie med pasienter fra syv europeiske land, deriblant Norge (Bergensklinikkene og Sykehuset Østfold). Det forekommer at ADHD «flater ut» med alderen for noen. I dette studiet hadde nesten en fjerdedel av utvalget ADHD-kriteriene i barndommen, hvorav de aller fleste også hadde symptomene som voksen.

Det var den kombinerte typen av ADHD, med både oppmerksomhetsvansker og hyperaktivitet, som vedvarte mest. Det viste seg at hvis pasienter i tillegg til ADHD også sliter med atferdsvansker og dyssosial personlighetsforstyrrelse, så økte sjansen betraktelig for at ADHD vedvarte inn i voksen alder.

ADHD er utbredt og vedvarende blant rusmiddelavhengige. Noen søker sentralstimulerende stoffer, ofte i mangel på behandling. Rutinemessig screening og oppfølging er derfor viktig for å fange opp og behandle denne utsatte pasientgruppen.

Artikkel publisert i *Journal of Attention Disorder*, 1-16, 2016:

Persistence and Subtype Stability of ADHD Among Substance Use Disorder Treatment Seekers.

Se lenker:

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26922805>

<http://jad.sagepub.com/content/early/2016/02/24/1087054716629217.full.pdf?ijkey=ZJGO>

Delprosjekt 6: ADHD, rus og behandling

HVILKE BEHANDLINGSMETODER ER MEST VELEGNET FOR ADHD OG RUS-GRUPPEN? ET NATURALISTISK MULTISENTER-STUDIE

Vi har planer om en behandlingsevalueringstudie med fokus både på medikamentell behandling og på kognitiv atferdsterapi, hver for seg og/eller i kombinasjon. Begge behandlingsmetoder har vist seg å være effektive, med en del fordeler og ulemper. Vår plan handler om å trekke det beste ut av begge tilnærminger, se på hvilke grupper som har best utbytte av hvilken behandling, og evaluere hvilke resultater dette kan gi for våre pasienter. Et naturalistisk design er valgt, der målet blir å fange opp, beskrive og sammenligne de ulike behandlingsmetoder som anvendes i de ulike behandlingsmiljøene, med spesiell vekt på den medikamentelle behandlingen og bruk av kognitiv atferdsterapi.

Det er utarbeidet en omfattende forskningsprotokoll for prosjektet. Nå gjenstår finansieringen for å kunne gjennomføre prosjektet.

Fordelen med en slikt internasjonal behandlingstudie er at vi kan inkludere forholdsvis store pasientgrupper, standardisere behandlingen, oppnå mer robuste og pålitelige data og øke sjansen for internasjonale publikasjoner.

En utfordring med store internasjonale multisenterstudier er det kan ta lang tid å gjennomføre, at det er mange forskere og forfattere involvert, og at kan ta en stund før vi kommer til publiseringer. Det enkelte senter/land kan heller ikke publisere egne data i internasjonale tidsskrift. Det kan man derimot gjøre i nasjonale tidsskrift, hvis resultatene ikke kommer i konflikt med de internasjonale resultatene.

Bakgrunn

Utbredelsen av ADHD blant pasienter med rusmiddellidelse er betydelig. Erfaringer har vist at ADHD ikke alltid blir oppdaget tidlig nok, og kan således bidra til utviklingen av et rusproblem eller forsterke et pågående rusproblem.

Mål:

Målet med denne studien er å evaluere forskjeller i behandlingsresultat med hensyn til ADHD symptomer og rusmiddelbruk i behandlingen av voksne ruspasienter med ADHD, med spesifikt fokus på

- forskjeller i utfall med bruk av farmakologisk behandling sammenlignet med psykologisk / psykososial behandling
- forskjeller i utfall med hensyn til andre bakgrunnsvariabler som kjønn, rusproblem og ADHD alvorlighetsgrad, komorbiditet
- undersøke sikkerhetsprofilen til farmakologisk behandling i et naturalistisk kohort med hensyn til bivirkninger og misbruk av medisiner

Design:

Pasienter som kommer til oss for ny behandling gjennomgår en standardisert kartlegging, med oppfølging tre måneder senere. Fokus er på demografi, ADHD, psykisk helse og rusmiddelbruk. Deltagelsen er frivillig og alle vil bli orientert om resultatet av prosjektet. Vanlig søknad til REK er nødvendig.

Tidsperiode og finansiering:

Studien er planlagt for perioden 2016/2017-2020. Siden dette er en naturalistisk studie, vil den ta utgangspunkt i vår allerede etablerte kliniske praksis for denne pasientgruppen, både kognitiv atferdsterapi eller medikamentell behandling. Behandlingen som pasientene mottar vil bli registrert og kontrollert for i etterfølgende analyser.

Dette er ikke en randomisert studie med tilfeldig fordeling av pasienter på ulike behandlingsbetingelser. Prosjektet er en mulighet for å evaluere og kvalitetssikre egen praksis. Dessuten gir det mulighet for en sammenligning mellom ulike land og behandlingssentra.

Forskningmessig betydning:

Dette er en viktig videreføring av de tidligere delprosjektene, men denne gangen med vekt på behandling. Det er gjort svært lite av internasjonal forskning på dette temaet, så behovet for et slikt prosjekt er stort.